

UCHWAŁA
pełnego składu Izby Cywilnej Sądu Najwyższego

Dnia 31 marca 2016 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

Prezes SN Tadeusz Ereciński (przewodniczący)
SSN Mirosław Bączyk
SSN Dariusz Dończyk
SSN Józef Frąckowiak
SSN Jan Górski
SSN Antoni Górski
SSN Irena Gromska-Szuster
SSN Jacek Gudowski
SSN Wojciech Katner
SSN Monika Koba
SSN Marian Kocon
SSN Iwona Koper
SSN Anna Kozłowska
SSN Zbigniew Kwaśniewski
SSN Barbara Myszka (sprawozdawca)
SSN Anna Owczarek
SSN Władysław Pawlak
SSN Henryk Pietrkowski
SSN Krzysztof Pietrzykowski
SSN Agnieszka Piotrowska
SSN Marta Romańska
SSN Krzysztof Strzelczyk
SSN Maria Szulc
SSN Katarzyna Tyczka-Rote
SSN Karol Weitz
SSN Tadeusz Wiśniewski
SSN Hubert Wrzeszcz
SSN Kazimierz Zawada
SSN Dariusz Zawistowski

w sprawie z powództwa T. K. i I.K.
przeciwko I.D.
o zobowiązanie do złożenia oświadczenia woli i wydanie,
po rozstrzygnięciu w Izbie Cywilnej na posiedzeniu niejawnym
w dniu 31 marca 2016 r.,

przy udziale Zastępcy Prokuratora Generalnego Roberta Hernanda
zagadnienia prawnego przedstawionego przez Sąd Najwyższy
postanowieniem z dnia 9 kwietnia 2015 r., sygn. akt V CSK 444/14,

"Czy odwołanie na podstawie art. 898 § 1 k.c. w stosunku do jednego z małżonków darowizny nieruchomości, uczynionej do majątku wspólnego, uprawnia darczyńcę do żądania przeniesienia na niego udziału niewdzięcznego małżonka we własności tej nieruchomości?"

podjął uchwałę:

Sąd Najwyższy nie odstępuje od zasady prawnej wyrażonej w punkcie trzecim uchwały pełnego składu Izby Cywilnej Sądu Najwyższego z dnia 28 września 1979 r., III CZP 15/79, o następującej treści:

„W razie odwołania darowizny w stosunku do jednego z małżonków rzecz darowana staje się przedmiotem współwłasności obojga małżonków w częściach równych, a darczyńca może żądać przeniesienia na niego udziału należącego do małżonka, w stosunku do którego darowiznę odwołał, gdyby zaś nie było to możliwe – zwrotu wartości tego udziału (art. 405 k.c.).”

UZASADNIENIE

Sąd Najwyższy w pełnym składzie Izby Cywilnej podjął w dniu 28 września 1979 r., sygn. akt III CZP 15/79 (OSNCP 1980, nr 4, poz. 63), uchwałę o następującej treści:

„1. W wypadku przeniesienia własności nieruchomości na podstawie umowy darowizny zawartej przez darczyńcę z jednym z małżonków z zastrzeżeniem, że przedmiot darowizny wchodzi do majątku objętego wspólnością ustawową (art. 33 pkt 2 k.r.o.), do wywołania takiego skutku przyjęcie darowizny przez drugiego z małżonków nie jest potrzebne.

2. W sytuacji, gdy przedmiot darowizny wszedł do majątku objętego wspólnością ustawową, odwołanie jej z powodu niewdzięczności (art. 898 § 1 k.c.) może być dokonane w stosunku do jednego z małżonków, także w stosunku do tego, który nie brał udziału w zawarciu umowy darowizny.

3. W razie odwołania darowizny w stosunku do jednego z małżonków rzecz darowana staje się przedmiotem współwłasności obojga małżonków w częściach równych, a darczyńca może żądać przeniesienia na niego udziału należącego do małżonka, w stosunku do którego darowiznę odwołał, gdyby zaś nie było to możliwe - zwrotu wartości tego udziału (art. 405 k.c.)”.

Przy rozpoznawaniu skargi kasacyjnej wniesionej przez powodów I. i T. małż. K. od wyroku Sądu Apelacyjnego z dnia 31 stycznia 2014 r., oddalającego ich apelację od wyroku Sądu Okręgowego w G. z dnia 20 maja 2013 r., którym zostało oddalone powództwo o zobowiązanie pozwanej I. D. do złożenia oświadczenia woli o przeniesieniu na powodów udziału w wysokości $\frac{1}{4}$ w prawie własności oznaczonych nieruchomości, Sąd Najwyższy postanowieniem z dnia 9 kwietnia 2015 r. przedstawił pełnemu składowi Izby Cywilnej Sądu Najwyższego do rozstrzygnięcia zagadnienie prawne o treści przytoczonej na wstępie. W uzasadnieniu postanowienia powołał się na art. 62 § 1 ustawy z dnia 23 listopada 2002 r. o Sądzie Najwyższym (jedn. tekst: Dz.U. z 2013 r., poz. 499

ze zm. - dalej: „ustawa o SN”), wskazując tym samym na zamiar odstąpienia od zasady prawnej wyrażonej w punkcie trzecim przytoczonej uchwały.

Pełny skład Izby Cywilnej Sądu Najwyższego zważył, co następuje:

Uchwała pełnego składu Izby Cywilnej Sądu Najwyższego z dnia 28 września 1979 r., III CZP 15/79, została podjęta pod rządem ustawy z dnia 15 lutego 1962 r. o Sądzie Najwyższym (Dz.U. Nr 11, poz. 54 ze zm.) i - zgodnie z art. 29 ust. 3 tej ustawy - wpisana do księgi zasad prawnych, wobec czego ma nadal moc zasady prawnej. Jak wynika z uchwały pełnego składu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 5 maja 1992 r., Kw.Pr. 5/92 (OSNCP 1993, nr 1-2, poz. 1), regułą jest kontynuacja orzecznictwa Sądu Najwyższego, a w konsekwencji utrzymanie mocy zasad prawnych uchwalonych pod rządami poprzednio obowiązujących ustaw o Sądzie Najwyższym.

Zgodnie z art. 62 ustawy o SN, jeżeli jakikolwiek skład Sądu Najwyższego zamierza odstąpić od zasady prawnej, przedstawia powstałe zagadnienie prawne do rozstrzygnięcia pełnemu składowi izby, z tym że odstąpienie od zasady prawnej uchwalonej przez izbę, przez połączone izby albo przez pełny skład Sądu Najwyższego wymaga ponownego rozstrzygnięcia w drodze uchwały odpowiednio przez właściwą izbę, połączone izby lub pełny skład Sądu Najwyższego. Przedstawienie zagadnienia prawnego na podstawie powołanego przepisu wymaga więc ponownego rozważenia i rozstrzygnięcia kwestii będącej już przedmiotem oceny Sądu Najwyższego i rozstrzygnięcia w uchwale mającej moc zasady prawnej. Zakres kognicji składu Sądu Najwyższego orzekającego o odstąpieniu albo o nieodstąpieniu od zasady prawnej jest jednak ograniczony wyłącznie do zagadnień objętych kwestionowaną zasadą prawną. Z tej przyczyny przedstawiane na podstawie art. 62 § 1 ustawy o SN zagadnienie prawne powinno być sformułowane w identyczny sposób jak pytanie, które doprowadziło do uchwalenia zasady prawnej.

Zamiar odejścia od zasady prawnej zawartej w punkcie trzecim uchwały przytoczonej na wstępie został wyrażony przez Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 9 kwietnia 2015 r., V CSK 444/14 w sposób pośredni, Sąd bowiem nie sformułował pytania zmierzającego wprost do odpowiedzi dotyczącej dalszego

związania wspomnianą zasadą prawną, jednak powołał się na art. 62 § 1 ustawy o SN, dając wyraz woli jej podważenia. W tej sytuacji sposób sformułowania pytania nie stanowi przeszkody do uruchomienia procedury przewidzianej w powołanym przepisie (por. uzasadnienie uchwały pełnego składu Izby Cywilnej Sądu Najwyższego z dnia 28 kwietnia 1995 r., III CZP 166/94, OSNC 1995, nr 10, poz. 135).

W uzasadnieniu uchwały pełnego składu Izby Cywilnej Sądu Najwyższego z dnia 28 września 1979 r., III CZP 15/79, Sąd Najwyższy wyjaśnił, że mienie darowane jednemu z małżonków, pozostających w ustawowej wspólności majątkowej, stanowi majątek odrębny obdarowanego, a darowane na rzecz obojga małżonków - majątek odrębny obojga, jako współwłaścicieli w częściach ułamkowych w rozumieniu art. 195 i nast. k.c. Darczyńca może jednak postanowić o włączeniu przedmiotu darowizny do mienia objętego wspólnością ustawową (art. 33 pkt 2 k.r.o.). W takiej sytuacji każdy z małżonków uzyskuje do przedmiotu darowizny wszystkie uprawnienia, jakie - stosownie do art. 35 i nast. k.r.o. - wynikają ze wspólności ustawowej. Przeniesienie własności nieruchomości w drodze darowizny na rzecz jednego z małżonków z zastrzeżeniem darczyńcy, aby przedmiot darowizny został objęty ustawową wspólnością majątkową obojga małżonków, powoduje, że darowana nieruchomość wchodzi do tej wspólności bez potrzeby przyjęcia ze strony drugiego małżonka. Małżonek obdarowanego nie jest wprawdzie stroną umowy darowizny, ale staje się obdarowanym i mają do niego zastosowanie przepisy kodeksu cywilnego o uprawnieniach darczyńcy wobec obdarowanego i odpowiadających im obowiązkach obdarowanego wobec darczyńcy, w tym o odwołaniu darowizny z powodu rażącej niewdzięczności obdarowanego. Odwołanie darowizny na podstawie art. 898 § 1 k.c. może być w takiej sytuacji dokonane w stosunku do jednego z małżonków, także w stosunku do tego, który nie brał udziału w zawarciu umowy darowizny.

Uzasadniając zasadę prawną zawartą w punkcie trzecim powołanej uchwały, Sąd Najwyższy przytoczył między innymi następujące stwierdzenia:

- skuteczne odwołanie darowizny z powodu rażącej niewdzięczności obdarowanego uchyla dotychczasowy stosunek prawny, wobec czego po stronie

obdarowanego powstaje obowiązek zwrotu przedmiotu darowizny według przepisów o bezpodstawnym wzbogaceniu (art. 898 § 2 w związku z art. 405 i nast. k.c.);

- odwołanie darowizny, której przedmiot został z woli stron umowy objęty wspólnością majątkową, zakłada cofnięcie woli darczyńcy także co do wejścia przedmiotu darowizny do wspólnego majątku małżonków, odwołując bowiem darowiznę, darczyńca cofa swą wolę obdarowania małżonka i zarazem włączenia darowanej rzeczy do wspólnego majątku, w szczególności ze względu na skutki wspólności określone w art. 35 i nast. k.r.o.;

- jeżeli przedmiot darowizny został objęty wspólnością majątkową, darowizna może być odwołana nie tylko wtedy, gdy bezpośrednio obdarowany dopuścił się wobec darczyńcy rażącej niewdzięczności, ale także wtedy, gdy niewdzięczności tej dopuścił się drugi małżonek, pośrednio obdarowany;

- rażąca niewdzięczność jednego z małżonków uzasadnia odwołanie darowizny tylko wobec niego, nie uzasadnia natomiast odwołania także wobec drugiego małżonka, co do którego brak podstaw do odwołania;

- następstwem skutecznego odwołania darowizny, której przedmiot wszedł do majątku wspólnego małżonków jest ustanie co do przedmiotu darowizny wspólności ustawowej, w związku z czym przedmiot ten staje się mieniem wspólnym obojga małżonków w ułamkowych częściach równych, stosownie do art. 42 i 43 § 1 k.r.o., z tym że dzieje się to tylko co do określonego składnika majątku wspólnego;

- darczyńca może domagać się od małżonka, co do którego darowizna została odwołana, przeniesienia na siebie należącego do tego małżonka udziału w przedmiocie darowizny przy odpowiednim stosowaniu przepisów o przeniesieniu prawa własności, a gdyby przeniesienie udziału nie mogło nastąpić (np. ze względu na uprzednie odpłatne zbycie przedmiotu darowizny osobie trzeciej), darczyńca mógłby żądać zwrotu wartości udziału na zasadach określonych przepisami o bezpodstawnym wzbogaceniu (art. 405 i nast. k.c.) od małżonka, co do którego nastąpiło odwołanie darowizny i który w związku z tym powinien być liczyć się z obowiązkiem zwrotu (art. 898 § 2 w związku z art. 409 k.c.).

Sąd Najwyższy powołał się ponadto na uchwałę składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 7 stycznia 1967 r. - zasadę prawną - III CZP 32/66 (OSNCP 1968, nr 12, poz. 199), zgodnie z którą oświadczenie odwołujące darowiznę nieruchomości z powodu rażącej niewdzięczności nie powoduje przejścia własności nieruchomości z obdarowanego na darczyńcę, lecz stwarza obowiązek zwrotu przedmiotu odwołanej darowizny stosownie do przepisów o bezpodstawnym wzbogaceniu. Dla osiągnięcia skutku rzeczowego konieczne jest przeniesienie własności darowanej nieruchomości z powrotem na darczyńcę, co powinno nastąpić w drodze umowy. Jeżeli jednak nie dojdzie do umowy, pozostaje darczyńcy droga powództwa o zobowiązanie obdarowanego do przeniesienia własności nieruchomości (art. 64 k.c. i art. 1047 k.p.c.).

Wyrażony w powołanej uchwale pogląd o obligacyjnym skutku odwołania darowizny przeważa w doktrynie i jest konsekwentnie przyjmowany w orzecznictwie (zob. uchwały Sądu Najwyższego z dnia 21 grudnia 1973 r., III CZP 80/73, OSNCP 1974, nr 10, poz. 166 i z dnia 11 stycznia 1996 r., III CZP 191/95, OSNC 1996, nr 4, poz. 56, wyroki Sądu Najwyższego z dnia 30 czerwca 1987 r., III CRN 152/87, OSNCP 1988, nr 12, poz. 178, z dnia 28 października 1997 r., I CKN 247/97, nie publ., z dnia 18 listopada 1998 r., II CKN 37/98, nie publ., z dnia 16 grudnia 1999 r., II CKN 641/98, nie publ., z dnia 20 września 2000 r., I CKN 829/98, nie publ., postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 8 maja 1997 r., II CKN 146/97, OSNC 1997, nr 11, poz. 175 i z dnia 15 lutego 2012 r., I CSK 284/11, OSP 2013, nr 1, poz. 3). W doktrynie nie było natomiast zgodności poglądów co do samej dopuszczalności odwołania darowizny przedmiotu objętego wspólnością ustawową, w stosunku do jednego z małżonków. Dopuszczając taką możliwość Sąd Najwyższy podkreślił, że każde odmienne stanowisko prowadziłoby do wyników trudnych do przyjęcia nie tylko z punktu widzenia ochrony praw osób zainteresowanych, lecz także z punktu widzenia moralnego. Akceptacja poglądu, że dopiero rażąca niewdzięczność obojga małżonków upoważniałaby darczyńcę do odwołania darowizny, prowadziłaby w istocie rzeczy do pozbawienia darczyńcy ustawowo zastrzeżonego prawa do skorzystania z takiej możliwości, gdy spotka się z rażąco niewłaściwym postępowaniem osoby, na rzecz której dokonał szczodropliwości, i zmuszałaby go do dalszego znoszenia uciążliwego dla niego

postępowania jednego z małżonków. Z kolei przyjęcie poglądu, że skutki rażącej niewdzięczności jednego z małżonków ponosiłby bez uzasadnionej przyczyny drugi małżonek nie znajduje uzasadnienia w obowiązującym stanie prawnym. Dopuszczalność odwołania darowizny w stosunku do jednego z małżonków jest odtąd konsekwentnie przyjmowana w orzecznictwie, a za jej dopuszczalnością przemawia dodatkowo uznawana w doktrynie możliwość odwołania darowizny co do jej części, na gruncie bowiem art. 896 k.c. przyjmuje się, że jeżeli świadczenie darczyńcy jest podzielne, uprawnienie do odwołania darowizny powinno zostać ograniczone tylko do takiej części, której wykonanie byłoby połączone z uszczerbkiem określonym w tym przepisie.

Źródłem licznych kontrowersji w doktrynie były natomiast i nadal są skutki odwołania darowizny, której przedmiot wszedł do majątku wspólnego małżonków, tylko w stosunku do jednego małżonka. Zapoczątkowała je uchwała Sądu Najwyższego z dnia 18 lutego 1969 r., III CZP 133/68 (OSNCP 1969, nr 11, poz. 193), według której okoliczność, że darowizna została dokonana na rzecz obojga małżonków i jej przedmiot wszedł do ich majątku wspólnego, nie stoi na przeszkodzie odwołania darowizny w stosunku do jednego tylko małżonka. W takim wypadku uważa się, że z chwilą skutecznego odwołania darowizny rzecz darowana przestała wchodzić do majątku wspólnego, a udział w niej małżonka, w stosunku do którego darowizna nie została odwołana, staje się jego majątkiem odrębnym. W doktrynie zarzucono, że koncepcja ta jest niezgodna z konstrukcją wspólności ustawowej, zwłaszcza z regulacją zawartą w art. 35 k.r.o., ponieważ dopiero od chwili ustania wspólności ustawowej stosuje się do majątku, który był nią objęty, przepisy o współwłasności w częściach ułamkowych.

Zarzut ten powtórzono także po uchwaleniu zakwestionowanej zasady prawnej zawartej w punkcie trzecim uchwały pełnego składu Izby Cywilnej Sądu Najwyższego z dnia 28 września 1979 r., III CZP 15/79, i został on podniesiony również przez Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 9 kwietnia 2015 r., V CSK 444/14, Sąd Najwyższy wskazał w nim na odmienną koncepcję, według której w razie odwołania darowizny nieruchomości uczynionej do majątku wspólnego małżonków z powodu rażącej niewdzięczności tylko jednego małżonka, wspólność łączna małżonków trwa nadal, wobec czego darczyńcy nie przysługuje roszczenie

o zwrotne przeniesienie udziału niewdzięcznego małżonka w prawie własności nieruchomości i pozostaje mu jedynie roszczenie pieniężne z tytułu bezpodstawnego wzbogacenia (art. 898 § 2 w związku z art. 405 k.c.) w wysokości - co do zasady - połowy wartości darowanej nieruchomości. Podkreślił, że pogląd taki został wyrażony również w postanowieniu Sądu Najwyższego z dnia 15 lutego 2012 r., I CSK 284/11, oraz że w uchwalonej zasadzie prawnej zostały przyjęte kwestionowane w orzecznictwie oraz w doktrynie skutki rzeczowe odwołania darowizny, do skutków tych należy bowiem przekształcenie współwłasności łącznej we współwłasność w częściach ułamkowych.

Podnoszony zarzut obejścia wynikającego z art. 35 k.r.o. zakazu rozporządzania przez jednego małżonka jego prawem do majątku wspólnego oraz zakazu rozporządzania lub zobowiązywania się do rozporządzania udziałem, który w razie ustania wspólności przypadnie mu w majątku wspólnym lub w poszczególnych przedmiotach należących do tego majątku nie przekonuje o potrzebie odstąpienia od zakwestionowanej zasady prawnej. Za potrzebą taką nie przemawia również zarzut określenia w niej w sposób odmienny niż w uchwale składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 7 stycznia 1967 r., III CZP 32/66, skutków odwołania darowizny, której przedmiotem była nieruchomość. W powołanej uchwale rozważana była kwestia, czy oświadczenie darczyńcy o odwołaniu darowizny nieruchomości realizuje skutek rzeczowy, powodujący przejście własności tej nieruchomości na darczyńcę *ex lege* przez sam fakt złożenia oświadczenia o odwołaniu, czy też oświadczenie to wywiera jedynie skutek obligacyjny w tym sensie, że stwarza dla obdarowanego obowiązek przeniesienia własności z powrotem na darczyńcę. Przyjęty w uchwale pogląd o konieczności przeniesienia własności darowanej nieruchomości z powrotem na darczyńcę w drodze umowy albo powództwa o zobowiązanie obdarowanego do przeniesienia własności nieruchomości nie został w zakwestionowanej zasadzie prawnej zanegowany.

Odrębnym zagadnieniem jest natomiast ocena skutku oświadczenia o odwołaniu darowizny, polegającego na przesunięciu jej przedmiotu z majątku wspólnego małżonków do ich majątków odrębnych, a obecnie osobistych. Stwierdzenie, że skutek ten wynika z samego oświadczenia darczyńcy o odwołaniu

darowizny, w którym *implicite* zostaje wyrażona wola odwołania zastrzeżenia przewidzianego w art. 33 pkt 2 *in fine* k.r.o., jest pewnym uproszczeniem, podobnie jak stwierdzenie, że przedmiot darowizny wchodzi do majątku wspólnego mocą oświadczenia woli darczyńcy. Rzeczywiste znaczenie oświadczenia woli darczyńcy ogranicza się do wyłączenia skutków zastosowania art. 33 pkt 2 *in principio* k.r.o., w wyniku czego następuje powrót do zasady wyrażonej w art. 31 § 1 zdanie pierwsze k.r.o., zgodnie z którą przedmiot darowizny wchodzi do majątku wspólnego na podstawie ustawy. Tym należy tłumaczyć nietypową sytuację, w której małżonek niebędący stroną umowy darowizny może bez własnej woli zostać obdarowanym. Tak jak skutek prawny w postaci wejścia przedmiotu darowizny do majątku wspólnego wywołany postanowieniem darczyńcy przewidzianym w art. 33 pkt 2 *in fine* k.r.o. następuje z mocy ustawy (art. 31 § 1 k.r.o.), tak też związany z odwołaniem darowizny skutek w postaci przejścia przedmiotu darowizny z majątku wspólnego do majątków osobistych następuje z mocy ustawy. Jest on zakładany *implicite* w art. 33 pkt 2 w związku z art. 37 § 1 i art. 898 § 1 k.c., skoro bowiem ustawodawca w art. 37 § 1 k.r.o. zdecydował, że jeden z małżonków może samodzielnie nabyć nieodpłatnie nieruchomości do majątku wspólnego i równocześnie nie wyłączył zastosowania art. 898 § 2 k.c., to oznacza, iż zakładał, że reżim wspólności ustawowej nie stanowi przeszkody do realizacji uprawnienia darczyńcy do odwołania darowizny z powodu rażącej niewdzięczności jednego z małżonków.

Skutkiem odwołania darowizny - zgodnie z uchwałą składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 7 stycznia 1967 r. - zasadą prawną - III CZP 32/66 - jest powstanie roszczenia o powrotne przeniesienie udziału we współwłasności nieruchomości na darczyńcę. Zasadą jest przy tym dopuszczalność realizacji tego roszczenia *in natura*, w art. 898 § 2 k.c. bowiem na pierwszy plan wysunięto „zwrot przedmiotu odwołanej darowizny”. Podobnie w art. 405 k.c. jako zasadę przyjęto wydanie korzyści w naturze, a dopiero gdyby nie było to możliwe - zwrot jej wartości. Nowelizując ustawą z dnia 17 czerwca 2004 r. (Dz.U. Nr 162, poz. 1691) przepisy kodeksu rodzinnego i opiekuńczego o małżeńskich ustrojach majątkowych, ustawodawca nie zmodyfikował tej zasady, co wskazuje na wolę jej utrzymania także w kontekście art. 33 pkt 2 k.r.o. Prowadzi to do wniosku, że w sytuacji,

w której przedmiot darowizny wszedł do majątku wspólnego, jej odwołanie w stosunku do jednego z małżonków powoduje, umożliwiając powstanie roszczenia o powrotne przeniesienie udziału we współwłasności nieruchomości na darczyńcę i odpowiadający jego woli, ale wynikający z ustawy, ograniczony skutek rzeczowy w postaci przejścia przedmiotu darowizny z majątku wspólnego do majątków osobistych małżonków. Jego podstawę stanowią art. 898 § 2 i art. 405 k.c., w których jako zasadę przyjęto realizację roszczenia *in natura*, w związku z art. 33 pkt 2, 31 § 1 i 35 k.r.o. Tylko w ten sposób darczyńca, pokrzywdzony szczególnie nagannym moralnie zachowaniem osoby, która skorzystała z jego hojności, może doprowadzić do przywrócenia *status quo ante*. Określenie wielkości udziałów podlegających przesunięciu z majątku wspólnego do majątków osobistych powinno także w tym wypadku nastąpić zgodnie z regułą wynikającą z art. 43 § 1 k.r.o.

Przyjęciu odmiennego poglądu, wyrażonego w postanowieniach Sądu Najwyższego z dnia 15 lutego 2012 r., I CSK 284/11, i z dnia 9 kwietnia 2015 r., V CSK 444/14, według którego odwołanie darowizny w stosunku do jednego z małżonków nie powoduje ustania współwłasności łącznej co do przedmiotu darowizny, wobec czego darczyńcy pozostaje jedynie roszczenie pieniężne z tytułu bezpodstawnego wzbogacenia, sprzeciwiają się także inne argumenty. Trzeba zauważyć, że art. 898 § 1 k.c., dopuszczający odwołanie darowizny z powodu rażącej niewdzięczności, nie zawiera żadnych ograniczeń o charakterze podmiotowym lub przedmiotowym, nie wydaje się więc możliwe, aby przez dokonanie darowizny z zastrzeżeniem, że jej przedmiot ma wejść do majątku wspólnego małżonków, darczyńca miał pozbawić się uprawnienia przewidzianego w tym przepisie. Do takiego natomiast wniosku, sprzecznego z racjami tkwiącymi u podstaw art. 898 § 1 k.c., prowadziłaby akceptacja odmiennego zapatrywania, gdyby bowiem niewdzięczności dopuścił się tylko jeden z małżonków, niedopuszczalna byłaby realizacja skutku odwołania w postaci powrotnego przeniesienia na darczyńcę udziału w przedmiocie darowizny. To z kolei ograniczałoby - bez podstawy prawnej - uprawnienia darczyńcy zasługujące na ochronę z punktu widzenia zasad współżycia społecznego. Trudno byłoby też zaaprobować koncepcję uznającą niewdzięczność jednego małżonka za

równoznaczną z niewdzięcznością obojga, zwłaszcza w sytuacji, w której drugi małżonek przeciwstawiał się aktom niewdzięczności swojego współmałżonka.

Skutki odwołania darowizny powinny sięgać tylko tak daleko, jak rażąca niewdzięczność jednego z małżonków, nie powinny więc powodować - w miarę możliwości - niekorzystnych konsekwencji dla małżonka niewinnego. Małżonek, co do którego brak podstaw do odwołania darowizny, powinien zatem pozostać obdarowany w przypadającej na niego części, natomiast małżonek niewdzięczny nie powinien odnieść korzyści z odwołanej wobec niego darowizny. Postulatом tym czyni zadość tylko taka sytuacja, w której część przedmiotu darowizny przypadająca małżonkowi, wobec którego nie ma podstaw do odwołania darowizny, wejdzie do jego majątku osobistego.

Podnoszony w postanowieniu o przedstawieniu zagadnienia prawnego argument o uszczupleniu praw wierzycieli, którzy po przejściu przedmiotu odwołanej darowizny z majątku wspólnego do osobistych majątków obdarowanych małżonków nie będą mogli zrealizować uprawnienia wynikającego z art. 41 § 1 k.r.o., nie ma rozstrzygającego znaczenia. Z powołanego przepisu wynika, że wierzyciel może żądać zaspokojenia z majątku wspólnego, jeżeli dłużnikiem jest jeden z małżonków, trudno jednak przyjąć, by zakwestionowana zasada prawna miała sprzyjać fikcyjnemu odwoływanu darowizny w celu uniemożliwienia wierzycielom prowadzenia egzekucji z majątku wspólnego. Nie powinno budzić wątpliwości, że odwołanie darowizny, na skutek zмовы między darczyńcą a obdarowanymi małżonkami zmierzającej do pokrzywdzenia wierzycieli, byłoby czynnością sprzeczną z zasadami współżycia społecznego, a więc w świetle art. 58 § 2 k.c. nieważną, wobec czego wierzyciele nie byłiby pozbawieni ochrony prawnej. Trudno z kolei przyjąć, by jeden z obdarowanych małżonków był skłonny do naruszenia interesów wierzycieli przez rzeczywiste dopuszczenie się rażącej niewdzięczności i spowodowanie odwołania darowizny.

Rozstrzygającego znaczenia nie ma także argument nawiązujący do bezudziałowego charakteru współwłasności łącznej przedmiotu darowizny, który wszedł do majątku wspólnego, przy założeniu bowiem ustania - na skutek oświadczenia darczyńcy o odwołaniu darowizny - wspólności ustawowej co do tego

przedmiotu, usprawiedliwione jest sięgnięcie do art. 43 § 1 k.r.o. Poza tym bezudziałowy charakter wspólności łącznej - jak trafnie zauważa się w doktrynie - nie może prowadzić do rozwiązań praktycznie nieużytecznych. Z kolei twierdzeniom o podważaniu zasad prawa majątkowego małżeńskiego można by przeciwstawić twierdzenie o pozbawieniu darczyńcy ustawowo zastrzeżonego prawa do odwołania darowizny w stosunku do osoby, która dopuściła się rażącej niewdzięczności i konieczności znoszenia dalszego niegodnego zachowania tej osoby.

Nie przekonuje też prezentowane w doktrynie zapatrywanie, że darczyńca - zgodnie z zasadą *volenti non fit iniuria* - powinien ponosić konsekwencje woli darowania przedmiotu majątkowego do majątku wspólnego, jaką jest ograniczenie skutku odwołania darowizny wobec niewdzięcznego małżonka do żądania równowartości w darowanym przedmiocie. W praktyce, w chwili dokonywania darowizny darczyńca najczęściej nie liczy się ani z możliwością niewdzięczności ze strony obdarowanego, ani nie zdaje sobie sprawy z konstrukcji wspólności majątkowej i wiążących się z nią problemów prawnych. Nie musiałby więc liczyć się z utratą roszczenia o zwrotne przeniesienie udziału niewdzięcznego małżonka w przedmiocie darowizny.

Zasadniczym argumentem przeciwko koncepcji przyjętej w postanowieniach Sądu Najwyższego z dnia 15 lutego 2012 r., I CSK 284/11, i z dnia 9 kwietnia 2015 r., V CSK 444/14, jest jednak to, że na skutek zastosowania art. 405 *in fine* k.c. - ze względu na przewidzianą w art. 41 § 2 k.r.o. możliwość ograniczonego zaspokojenia także z majątku wspólnego - konsekwencje rażącej niewdzięczności jednego z małżonków mogłyby dotknąć także jego współmałżonka. Mogłyby powstać sytuacje, w których - z powodu braku lub szczupłości majątku osobistego niewdzięcznego małżonka, będącego adresatem odwołania darowizny i pozostającego nadal współwłaścicielem całego jej przedmiotu - ciężar ekonomiczny odwołania darowizny obciążyłby w całości lub prawie w całości majątek wspólny, a tym samym „niewinnego” małżonka, małżonek ten bowiem nie mógłby zapobiec uprawnieniu wierzyciela do zaspokojenia się z majątku wspólnego w zakresie wskazanym w art. 41 § 2 k.r.o. Ewentualne rozliczenie wydatków z majątku wspólnego na podstawie art. 45 § 2 k.r.o., gdyby nawet do niego doszło,

mogłoby natomiast okazać się nierealne ze względu na szczupłość majątku osobistego małżonka będącego dłużnikiem. W takiej sytuacji „niewinny” małżonek utraciłby udział w przedmiocie darowizny, co nie nastąpiłoby gdyby darczyńca zrealizował roszczenie o zwrot przedmiotu odwołanej darowizny w naturze, ponieważ udział w tym przedmiocie pozostałby w majątku osobistym tego małżonka.

Przytoczone rozważania nie dostarczyły podstaw do odstąpienia od zakwestionowanej zasady prawnej, która przez ponad trzydzieści lat była respektowana w orzecznictwie Sądu Najwyższego i wywierała w ten sposób wpływ na ukształtowanie praktyki orzeczniczej sądów powszechnych. W doktrynie ani w praktyce nie ujawniły się nowe istotne argumenty, które nie były podnoszone przed uchwaleniem wspomnianej zasady prawnej, natomiast zaistniałe w późniejszym czasie przemiany społeczno-gospodarcze nie pozbawiają jej waloru aktualności.

jw

kc